

A TOKAJI GYUFAGYÁR TÖRTÉNETE

PAP MIKLÓS

Tokajban két helyen is említenek gyufagyárat. Ennek oka az, hogy egyazon gyufagyár, de különböző időben két helyen is működött. Az idősebbek a volt Bercsényi-házat a Bethlen Gábor utca 42. sz. alatti épületet említik gyufagyárnak, a Tokaj II. kerületének lakosai pedig a mai Benedek Pál utca bal oldali részét. Az igazság az, hogy e gyár 1910-től 1913-ig a Bercsényi-házban (mai tulajdonosa Lenkovich László ny. állatorvos), a későbbi években pedig a Tokaj II. kerületben az úgynevezett Kistokajban működött.

A gyár alapítása az 1910-es év elejére eshetett, mert az 1787. sz. telekkönyvi betétben szereplő 697., 698. és 699. helyrajzi számú 343, 111 és 241 négyszögöl nagyságú ingatlant az 1910. április 29-én kelt vételi szerződés alapján a „Tiszavideki Gyufagyár” javára kebelezték be. A cég a sátoraljaújhelyi kir. törvényszéknél 1910. február 20-án a kereskedelmi társas cégek jegyzékének V. kötete 144. lapján jegyeztetett be. A cég igazgatósági tagjai Grósz Izrael igazgató, Fränkel Dezső tokaji kereskedő, Schwartz Ignácz gálszécsi magánkereskedő, Gelbmann Lajos újfahértói kereskedő, dr. Engel Jakab tokaji ügyvéd voltak. A műszaki igazgató Grósz Vilmos volt, ki Grósz Izraellel együtt volt a cégjelzésre jogosult.

A gyár alapításakor jórészt lengyel munkások dolgoztak benne. Számuk nem volt nagy, mindössze 12–15 munkás dolgozott. Dasztóczy József, Sliez János, Leputa József lengyel munkásokon kívül Fazekas Gyula, Kuba Mihály, Szerbina Mária nevét ismerjük ez időből. Később itt volt tanuló Antalóczi András is 1912-ig, s ez idő után felszabadulva egészen 1930-ig dolgozott itt folyamatosan, mint üzemlakatos gépész.

Az adminisztrációs munkát Grósz Izrael és három fia: Vilmos, Móric és Fülöp végezték. A gyár ekkor még csak „komisz” foszforos gyújtót gyártott. Sárga ként, foszfort és festékanyagokat oldottak fel 50×50 centiméteres nagyságú tepsikbe, s ebbe rámakba szorított gyufaszálakat mártottak bele. Az így mártott gyufa ezután a szárítókba, majd a csomagolókba ment. A gyufaszálakat Lengyelországból hozták, s kézi rázógépekkel rendezték. Az üzem ekkor 2–3 ezer doboz gyufát gyártott naponként. Ez ún. „zsákos” gyufa puha, jelzés nélküli tasakokba került, feje piros-fehér-zöld volt. E zsákos gyufa nyersanyaga és csomagolt tasakjai ma is láthatók a tokaji múzeumban, s még mindig maradt belőle Lenkovich László állatorvos házának északi pincéjében.

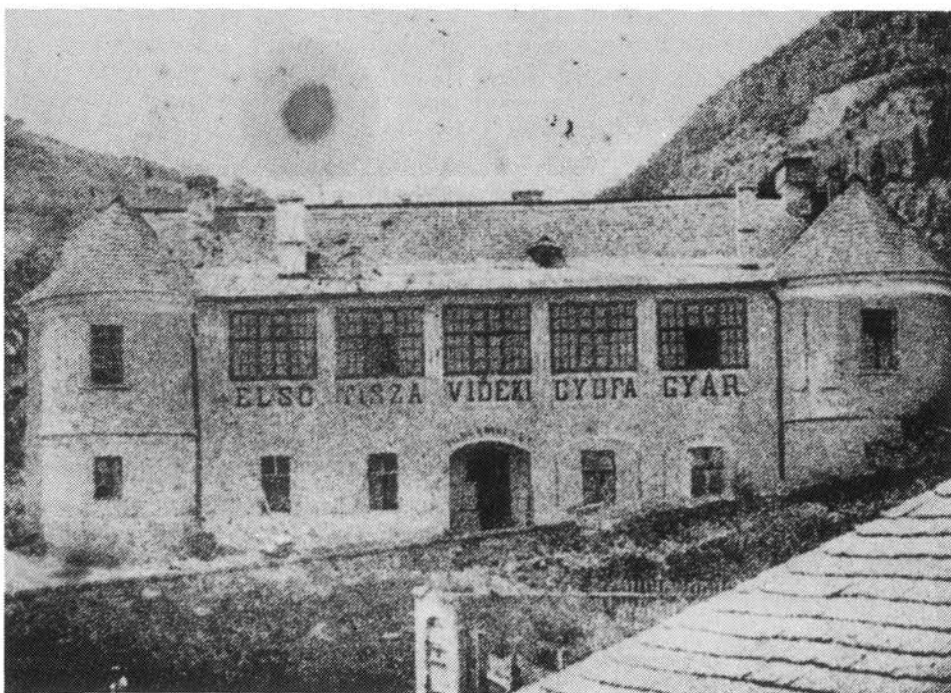
A munkaidő 8–10 óra volt, igen egészségtelen körülmények között, többen is kaptak foszformérgezést. Több munkaidőt dolgozni nem tudtak a munkások, s ha sérültek, s a sebbe foszfor került, még a csontot is megtámadta. Az egyik munkás, Kuba Mihály megpiszkálta a fogát, fertőzést kapott, az egész állkapcsát „elette” a kénes foszfor.

Mivel világszerte ez idő tájt már az úgynevezett svéd gyufát gyártották, s az üzem egyébként is csak kézi gépekkel volt felszerelve, termelése korszerűtlenné vált, s a gyártás egészségügyi szempontból sem volt tovább megengedhető, a gyár 1912-ben megszűnt, illetve új gyár felépítését határozták el a tulajdonosok.

Az új gyárat 1912-ben kezdték építeni, már nem a szűk városi környezetben, hanem a jóval tágasabb, szabadabb „kistokaji” területen, a mai Benedek Pál utcában. Ma Kapuvári Miklós, Szoboszlai Benedek, Poczkodi Mihály stb. házai állnak e telken. Ebben az időben egy Blau nevű zsidó kereskedőnek volt itt egy gazdasági épülete, s Grószék ezt vették meg. A gyárat Lefter János kőművesmester építette, s az 1913-ra készen is lett. A gyárnak 28 méter magas kéménye volt.

Idővel a gyár területe nőtt, gyarapodott. 1917. január 28-án a 173. sz. betétből és az 1576. sz. betét 716/2. és a 717 hrsz. számú betét 321 és 272 négyszögölnyi területet 18 000 koronáért vették meg. Az 1787. sz. betét 697., 698., 699. hr. számú 343, 111, 241 négyszögöl nagyságú telkeket az 1923. augusztus 22-én felvett árverési jegyzőkönyv és 1923. augusztus 30-án kelt közjegyzői okiratban foglalt vételi szerződés szerint, melyeknek vételára szintén 18 000 korona volt, a Tiszavidéki Gyufagyár R. T. javára kebelezték be. A gyár ingatlanainak az értéke az 1925-ös inflációs időben Frits Gyula tokaji főbíró és Kürthy Pál jegyző hivatalos becslése szerint 2000 (kettőezer) millió papírkorona volt.

Az új gyár 10 dobozgépet kapott, 5 a belső, 5 a külső dobozokat gyártotta. A dobozoknak való faanyagot ez időben már készen „bereiszelve” (beméretezve) még Lengyelországból kapták, s e gépek hajtogatták azokat össze. Ebben az időben

1. kép. A Tokaji Gyufagyár képe
(Kulcsár Géza reprodukciója)

2. kép. A Tokaji Gyufagyár gyufacímkei
(Kulcsár Géza reprodukciója)

20–25 ember dolgozott a gyárban, kiknek fele nő volt. Újabb tisztviselők beállítása is szükségessé vált. Így Rosenberg Judát és Weisz Ernőt alkalmazták tisztviselőként.

Az új gyárban gyártott gyufa már az úgynevezett svéd gyufa volt, kén- és foszformentes. A termelés ebben az időben 6–8, később 16–20 ládát tett ki. Egy ládában 100 csomag gyufa volt, csomagonként 12 db.

1916-ban famegmunkáló gépeket kapott a gyár, amellyel a dobozokat és gyufaszálakat már maguk gyártották. Erdőket – nyár-, nyír-, bükkfaerdőket – vásároltak a környéken, s azokat dolgozták fel. A fát sokszor vízi úton is szállították. A fatörzseket 40–42 centiméteres rönkökre vágták, s ezt „spann” famegmunkáló gépek felrétegezték, majd felárbolták, mint a szecsát. Feldarabolás után mind a dobozokat, mind a gyufaszálakat a szárítótkba és csiszolótkba vitték. A szárítást szárógőz-berendezéssel végezték, a csiszolást egy lassú ötszögű dobozban, mely lassan forgott, s a rázás következtében a szálak egymásnak ütődve önmaguktól csiszolódtak.

Egy 1918. július 29-én kelt jelentés szerint a Tiszavidéki Gyufagyárnak 43 fizikai munkása volt. A későbbiek folyamán ez a szám 90–100 főre is emelkedett, kiknek fele volt kb. a nő. A Tokaji Múzeumban ez időből fennmaradt egy csoportkép a gyár fizikai munkásairól. Ugyanitt látható a gyár gyufásdobozainak 7-féle változata. E gyárban már a szálak berakását, mártását, parafinezését automata gépek végezték, melyeket Jönköpingből és Berlinből hoztak.

A gyár a világháború alatt folyamatosan működött, ha sok nehézséggel is. Fő-

leg munkaerőhiány-probléma mutatkozott. 1919-ben a román hadsereg számára is gyártottak huzamosabban gyufát.

Hogy az úgynevezett Kistokajban lévő gyár mennyivel nagyobb és korszerűbb volt, mint a városban lévő, azt mutatja az az okmány, amelyet a gyárnak a budapesti „Szikra Magyar Gyujtógyárak R.T.”-be való beolvadásának jegyzőkönyvében foglaltak. Ugyanis a gyár 1928. október 23-án és 24-én kelt 2284/5. sz. végzése alapján, amit a közgyűlés határozata is elfogadott, belépett, beolvadt a budapesti cégbe, amit a budapesti Törvényszék, mint cégbíróság 1928. november 28-án kelt 2284/5. sz. végzése alapján december 13-án bejegyzett. Ugyanezen végzés alapján a gyárat minden ingatlanával a Szikra Magyar Gyujtógyár javára kebeleztek be. Az 1929. május 24-én benyújtott leírások és jegyzékek és a június hó 8-án felvett jegyzékek alapján *a gyár helyiségei a következők voltak.*

A főbejáraton, a gyár kapuja "Szikra Magyar Gyujtógyár, Magyar Általános Gyufaipari R. T." felírással.

I.	Kazánház	XXI.	Anyagraktár
II.	Gépház	XXII.	Mosdó
III.	Fahéjaló	XXIII.	Munkás étterem
III/A.	Háncsterem	XXIV.	Szénraktár
III/B.	Ládakészítő	XXV.	Gőzőlő
IV.	Gyufaszálszárító	XXVI.	Gyufaraktár
V.	Gyufaszál tisztítódob	XXVI/A.	Gyufaraktár
VI.	Köszörülő terem	XXVI/B.	Gyufaraktár
VII.	Lakatosműhely	XXVII.	Anyagraktár
VIII.	Gyufamártó helyiség	XXVII/A.	Anyagraktár
IX.	Gyufadoboz-készítő terem	XXVII/B.	Anyagraktár
X.	Szárító	XXVIII.	Anyagraktár
XI.	Csomagoló terem	XXIX.	Kapusszoba
XII.	Töltőterem	XXX.	A, B, C iroda
XIII.	Dobozraktár	XXXI–XXXVII.	Magánlakás
XIV.	Címkéző	XXXVIII.	Cselédlakás
XV.	Dobozraktár	XXXIX–XLI.	Magánlakások
XVI.	Vegyí konyha	XLII.	Papírraktár
XVII.	Klórkáli raktár	XLIII–XLVI.	Fáskamara
XVIII.	Zúzóhelyiség	XLV–XLVIII.	Magánlakás
XIX.	Dörzsanyagkészítő	XLIX–L.	Papírraktár
XX.	Műszaki raktár		

A gyártelep megfelelő magasságú deszkakerítéssel van körülvéve, a gyártási és raktározási helyiségek ablakai dróthálósak.

A gyár munkarendje, üzleti idő: reggel 7–este 7., gyufaelszállítás 8–19, gyári előállítási képesség: napi 1800 csomag, vagyis 180 000 doboz.

A vállalat a fadrótot (gyufaszálakat), gyufadobozokat, -tasakokat maga állítja elő, félgyártmányok eladásával nem foglalkozik.

Kénes és svéd gyufát állít elő és 100 dobozos, vagy 100 tasakos csomagokban hozza forgalomba. Címkéje 7-féle. A nem adózott készlet a raktárakban (kén, gyufa). Az előzetes bejelentéses kiszállítás csakis pénzügyőri felügyelet mellett és az adó előzetes befizetése, vagy hitelezésének igazolása mellett történik. A bejelentések benyújtásával Rosenberg Zoltán üzletvezető bizatott meg. Az üzlet vezetője Grósz Vilmos, műszaki igazgató Bendl Ignác.

A gyártás hivatalos műszaki leírása

A gyűjtők gyártása két részletre oszlik. Az egyik részletben az úgynevezett régi kézi rá-mákkal, a másikkban modernebb gépekkel történik a gyártás. Mindkét részlethez szükséges fél-gyártmány egyik külön részlegben lesz előállítva. A gyártási folyamat:

1. Az udvaron elhelyezett legtöbbször nyárfa rönköket elfűrészelik 40–50 cm hosszúsá-gúra, ahonnan bekerülnek a III/A számú helyiségbe. Itt készül a gyufaszál és a dobozokhoz szükséges háncs. A nedves gyufaszál innen a IV. és V. számú helyiségbe kerül, hol szárítva lesz. Innen a VIII. sz. helyiségbe kerül a hibásoktól való kitisztításra, ahol ládádba egyengetik.

A más ládába elhelyezett gyufaszál bekerül az itt felállított, ún. automata gépbe, mely gép a gyufaszálakat paraffinba és gyúanyagba mártja, megszártítja és már mint kész gyűjtő kerül egyen-getve vasládikákba. A gyúanyag a XVI. sz. teremben készül.

A ládikákban elhelyezett, már kész gyűjtő a XII. sz. terembe kerül, hol dobozokba töltik. A már gyűjtővel megtöltött dobozok átkerülnek a XI. sz. terembe, hol a dobozokat dörzsfelü-lettel látják el. A dörzsfelületi anyagot a XIX. sz. teremben állítják elő. A XI. sz. helyiségben 10 és 100-as csomagokba csomagolják, ahonnan a XVI., XVI/A és XVI/B gyufaraktárba ke-rülnek.

A dobozgyártás a IX. helyiségben történik, honnan önműködőleg átmegy a X. számú szárítóba, innen önműködőleg a XIII. sz. helyiségbe. A XII. és XIV. sz. helyiségben látják el címkékkel.

2. A kézírámákkal való gyártás jelenleg szünetel.

A gyár felszereltsége ez időben:

1. Vízcsöves Cornwall-kazán	39. Satupad
2. Tűzcsöves Cornwall-kazán	40. Közlőmű
3. Víztartály	41. Mártógép
4. Stabil gőzgép	42. Gyufaszáltisztító
5. Warthington-szivattyú	43. Gyufaszál-egyengető
6. Vízelőmelegítő	44. Gyufaszál-összerakó
7. Villanymotor	45. Villanymotor
8. Dinamógép	46. Belső dobozkészítő, 4 db
9. Háncsgép	46. Külső dobozkészítő gép, 4 db
10. Darabológép	47. Felvonó, 2 db
11. Háncsgép	48. Közlőmű
12. Háncsgép	49. Dobozszárító, 2 db
13. Gyufaszál-vágógép	50. Dörzsfelületfestő gép
14. Villanymotor	51. Csomagológép
15. Berakógép, 3 db	52. Töltőgép, 2 db
16. Körfűrész	53. Címkézőgép
17. Középmű	54. Közlőmű
18. Szárítószekrény, 4 db	55. Címkézőgép
31. Kaloferia	56. Órlőmalom, 2 db
32. Szelentyű, 2 db	57. Forralókád
33. Előközlő, 3 db	58. Zúzógép
34. Kőszőrűgép	59. Órlőmalom, 2 db
35. Esztergapad	60. Főzűst
36. Gyalupad	61. Tasakkészítő gép
37. Fűrőgép	62. Melegítő, 2 db
38. Tűzhely	

Gazdálkodás

A gyár alaptőkéje 300 000 korona volt, névre szóló 750 db 400 koronás rész-vényekben. Az alaptőkét az 1920-as éveket követő inflációs időben 1922 októberé-ben 1 500 000 koronára, 1923 árilisában 30 000 000 koronára emelték, melyet 1926.

március 30-án a pengőre való pénzváltáskor 75 000 pengőben állapítottak meg. Az üzem, melynek vezetése 1928. október 24-ig, amikor a gyár beolvadt a „Szikra” Gyufagyár Rt.-be szinte változatlan volt. Ez időből a gazdálkodásra vonatkozó néhány adat:

Az 1911. december 31-én kelt mérleg, melyet az 1912. március 24-i közgyűlésen ismertettek:

Vagyon:		Teher:	
Pénztár	12 740 K.	Részvénytőke	300 000
Áruk	41 990	Tartalék	13 224
Ingatlanok és gépek	282 644	Hitelezők	12 067
Átmeneti tételek	2 500	Nyereség	14 592
	<u>339 883</u>		<u>339 883</u>

Az 1913. december 31-én kelt mérleg, melyet 1914. március 31-én a közgyűlésen fogadtak el:

Vagyon:		Teher:	
Pénztár	8 095 K	Részvénytőke	300 000 K
Áruk	15 346	Tartalék	4 167
Ingatlanok és gépek	318 278	Értécsökkenési t.	35 000
Adósok	7 805	Adótartalék	2 000
		Letét	650
		Nyereség	7 707
	<u>349 524</u>		<u>349 524</u>

Az 1922–23-as év mérlege, melyet 1924. április 3-i közgyűlésen fogadtak el, a következő:

Vagyon:		1923	
Készpénz	1 015 752		30 259 273
Berendezés	530 921		25 947 829
Nyersanyag	5 435 000		140 768 150
Értékpapír	22 000		22 000
Adósok	2 732 628		58 514 556
Valuták	61 892		61 892
Különféle	77 710		177 623
	<u>9 875 903</u>		<u>255 751 322</u>
Teher:			
Részvénytőke	1 500 000		30 000 000
Tartalék	100 000		122 000
Értécsökkenés	270 000		460 000
Hitelezők	7 057 258		202 705 765
Átmeneti tétel	115 770		14 140 747
Különféle	325 897		2 466 337
Nyereség	506 978		5 856 473
	<u>9 875 903</u>		<u>255 751 322</u>

Az 1938. október 24-i Szikra Gyufagyárba való beolvadás alkalmával a gyár vagyoni helyzete: 1928–29-ben.

	Vagyon:		Téher:
Pénztár	9 395	Részvénytőke	75 000
Postatakarék	7 629	Tőketartozás	37 600
Értékpapír	135	Külön tart.	26 460
Berendezés	69 760	Hitelezők	185 794
Ingatlan	36 000	Átm. tétel	13 918
Adósok	153 775	Különféle	2 100
Áruk	75 023	Nyeresség	10 826
	<u>351 717</u>		<u>351 717</u>

A gyártelep a M. Kir. Pénzügyminisztériumtól 40 000 pengő gyufaadóhitelt kért, melyet 169 521/1828 szám alatt meg is kapott.

A világgazdasági válság itt már 1926–28-ban jelentkezett, s a gyár mindig több nehézséggel küzdött. A gyár termelése nem volt megfelelő, nem tudott versenyt tartani a világszínvonalon mozgó automatizált gyárakkal. Ezért a társaság elhatározta a cég megszüntetését. A Magyar Általános Gyufagyár R.T. budapesti cég tokaji gyufagyára végleges megszűnésének bejelentése a Pénzügyigazgatóság felé 1931. július 9-én történt.

Sajnos a gyár felszámolásának adatairól a levéltárakban nincs további adat, azt csak Antalóczy András elbeszélése alapján állítottam össze, ki a gyárnak 1900-tól 1912-ig gépésztanulója, majd folyamatosan 1931-ig üzemlakatos gépésze volt, s a gyár bontási munkálatait is vezette. Szinte kitűnően emlékezett mindenre 1971-ben, 74 éves korában is. Eszerint:

A gyárat a svéd konszern egy megbízottja Krajger Ivor nevű pénzügyes vásárolta meg. A gyárat állítólag 1,5 millió pengőre felértékelték, s ezt kifizették Grószéknak, kiket a felszámolás idejére tovább alkalmaztak. A gyár vezetője továbbra is Grósz Izrael maradt, mellette fiai Vilmos igazgató, Móric irodavezető, Fülöp pedig raktárnok maradt. Így működött még a cég továbbra is a felszámolás alatt. A Krajger cég mérnöke egy sátorlajújhelyi rézműves fia, Főző nevű lejött a gyárhoz, s az ő szakvéleménye szerint rendelték el a felszámolást. A vezetők, s a munkások fizetésükhöz viszonyítva végkielégítésben részesültek, a gépeket, kazánokat, alkatrészeket ócskavasnak adták el. Az épületeket részletekben adták el a helyi lakosoknak, s az utolsó részt a 28 m magas kéménnyel együtt csak 1946-ban bontották el. Felrobbantották.

IRODALOM

1. Sátorlajújhelyi Állami Levéltár idevonatkozó iratai. 79. doboz. 42. sz. Gyufagyár.
2. Antalóczy András tokaji lakos szóbeli felvilágosításai, ki a gyárnak 1908-tól volt dolgozója a gyár felszámolásáig.
3. Dr. Lenkovits Lászlónak a gyárra vonatkozó tárgyi anyagai.
4. A Tokaji Múzeumnak a gyárra vonatkozó fotó és tárgyi anyagai.
5. Nagy Magyar Compass 1911–1930 évfolyamai. Széchényi Könyvtár.